

Edicions la Muntanya

© de la música: Eduardo Paniagua

© de l'edició del llibre i de les fotografies: Just I. Sellés

Il·lustració de portada: el Blau olorant una tija de pebrella (IA)

Textos de caire musical: Eduardo Paniagua & Just I. Sellés

© de l'edició del disc: Eduardo Paniagua & Just I. Sellés

Primera edició: gener de 2026

Edicions la Muntanya

www.justselles.com

Assessorament lingüístic: Salvador Pallarés-Garí

Imprimix: Quinta Impresión

ISBN: 979-13-991269-0-7

No es permet la reproducció total o parcial d'este llibre, ni la seua incorporació a un sistema informàtic, ni la seua transmissió en qualsevol forma o per qualsevol mitjà, siga electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació o altres mitjans, sense el permís previ i per escrit dels titulars dels drets.

EN TEMPS
D'AL-AZRAQ

JUST I. SELLÉS
EDUARDO PANIAGUA

DEL BÀNDOL DEL BLAU

(Just I. Sellés)

La història no és una ciència subjecta a certes matemàtiques ni a justícies; la història és una disciplina interpretativa, sovint al servei del parer, l'antull i els interessos d'aquells que escrivim sobre allò que ja ha succeït. En este sentit, segons la crònica de Jaume I, i la d'altres cròniques que beuen d'ella, al-Azraq, el Blau –el visir que encapçalà la resistència de la Muntanya front a la conquesta de Jaume I–, fou un personatge deshonest que confabulà contra el rei amb la intenció de matar-lo. No obstant açò, el mateix paper que sosté esta tesi podria suportar perfectament la contrària, per reconèixer que el visir al-Azraq fou un personatge extraordinari i carismàtic que, de manera exemplar, defensà la seua terra i el seu poble de l'agressió feudal.

Que al-Azraq sentia una profunda estima per la Muntanya ho demostra la lloable defensa que feu d'ella. No, ningú no defensa allò que no li importa, excepte els mercenaris. No obstant açò, no trobarem en cap lloc cap referència a esta noble manera de procedir amb el seu poble per part del visir Blau. Segurament, si al-Azraq haguera viscut en una altra època, i no als darrers anys d'al-Àndalus oriental, la seua heroica resistència contra l'agressió infidel hauria estat motiu de lloança; però el Blau visqué en directe la descomposició de la cultura islàmica en l'al-Àndalus oriental, i la seua història quedà en l'oblit. Cap poeta musulmà s'ha fet ressò de les seues gestes, de manera que tot allò que coneguem d'al-Azraq ho sabem per boca de qui foren els seus botxins, circumstància que ha propiciat que la seua imatge ens haja arribat desvirtuada, perquè les cròniques –com la poesia panegírica– responen a l'interés per enaltir els fets d'algun personatge històric, són parcials i estan al servei d'un bàndol.

A les portes del 750é aniversari de la mort del Blau, ens hem proposat recuperar la memòria d'un personatge valencià extraordinari, que lluità contra l'invasor amb coratge per alliberar la Muntanya de la servitud d'aquells que anhelaven sotmetre-la. És per açò que enarborem el seu estendard amb convicció i ens situem del seu bàndol per contar la seua història.

PRÒLEG

(Eduardo Paniagua)

Desde los primeros tiempos de nuestra historia, los hombres hemos tendido a ordenar los elementos dispersos. Unimos los puntos en el cielo nocturno e imaginamos las constelaciones; en el entendimiento, la comunicación, la mirada, la escucha musical, hacemos esfuerzos unificadores por tratar de poner orden en el caos. De ese modo se entienden los signos del zodiaco, el descubrimiento de las proporciones naturales de la física musical y el ordenamiento del mundo en sus cuatro elementos: aire, fuego, tierra y agua. Son categorías mentales que inventamos para simbolizar la realidad y asimilarla. Si la música se escucha en el aire, el agua es su imagen de fluidez. La música, como el agua, muere a cada instante para poder ser ella misma. Del mismo modo discurre la interpretación de una obra musical, un elemento vertiginoso que fluye y se precipita como el agua, que concluye y muere en la horizontal de la nota final.

Los cuatro elementos regían todo pensamiento, acción y contemplación musical, y sin la música y el canto se hace inimaginable la cultura y la espiritualidad islámica. En ese universo musical, el laúd ha sido una pieza clave, dado que sus cuatro cuerdas han sido el espejo donde analizar toda la teoría musical y su relación con los cuatro elementos, las cuatro estaciones y los cuatro humores humanos.

Realizar una selección de música instrumental andalusí, y aderezarla con poemas y lecturas que recreasen la época que vivió el visir al-Azraq ha sido un trabajo delicado y deleitoso. En nuestra selección hemos destacado dos instrumentos: la flauta nay, cuya naturaleza aérea incita al viaje pretérito, y el laúd árabe, cuyas notas elementales unifican, contextualizan y dan sentido a todo. Como el laúd, el visir al-Azraq es un personaje rico en matices. Ha sido a través de las notas históricas del laúd que hemos pretendido ordenar el caos que ha inducido su leyenda, mostrar sus motivaciones, humanizarlo, por destacar los aspectos emotivos que Just Sellés ha recreado en sus publicaciones.

APUNT SOBRE LA HISTÒRIA DE LA POESIA ANDALUSINA (A MANERA DE PREÀMBUL)

(Just I. Sellés)

*Elevà la mirada cap a les estrelles,
i elles, encisades de tanta boniquesa,
van tremolar i caure, una a una,
sobre la galta on, amb enveja,
les he vistes ennegrir.*

Les pigues - Ibn al-Labbana (Dénia, s. XI)

La cultura andalusina mostrà sempre un gran interès i apreci pels llibres. Els seus governants fundaren biblioteques que proveïen, en nombrosos casos, d'exemplars portats d'Orient per agents enviats especialment per a este fi. Conten els cronistes de l'època que la biblioteca del califa cordovés al-Hakam II arribà a disposar de més de 400.000 volums, entre els quals hi havia una elevada quantitat de còdexs grecs. En l'àmbit privat, el llibre era un símbol de prestigi social, i el fet de tindre en casa una biblioteca era motiu d'orgull i de reconeixement per al seu propietari, molt major com més estranys foren els llibres. Si aprofundim en l'interès que la cultura andalusina mostrà cap als llibres i les lletres caldria destacar un altre aspecte important: els governants andalusins formaven part de l'elit cultural. El califa Abd al-Rhaman III, i algun dels seus fills, foren grans poetes; també ho foren l'emir sevillà al-Mu'tamid i el visir sevillà Ibn Masiana, i els visirs granadins Ibn al-Yabbab i Ibn al-Jatib, entre d'altres molts mandataris i alts càrrecs de l'Administració andalusina que accedien al funcionariat, precisament, perquè eren prestigiosos literats i poetes, com el nostre famós visir i poeta Ibn al-Abbar, o Ibn Amira. Tant de bo els governants del segle XXI mostraren la sensibilitat i l'interès per les biblioteques, la poesia i la cultura que mostraren altres governants andalusins...

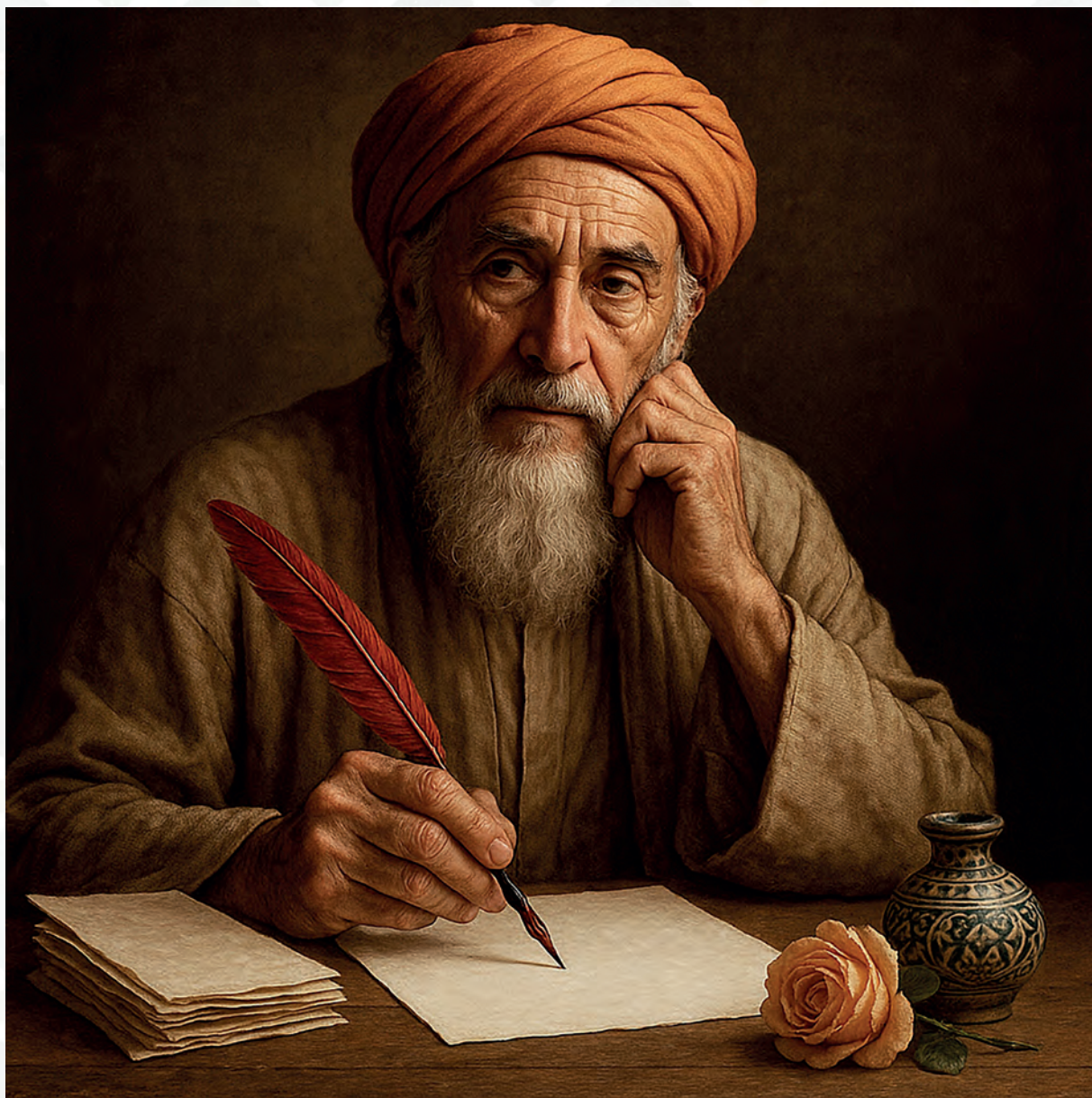
La poesia és musical, natural, matemàtica, còsmica, mística... És el cim de la sensibilitat humana i de l'expressió literària: consol per al desamor, conhort per a l'exiliat, sentit per a l'home religiós, erotisme per a l'enamorat, camí per al místic, gaudiment per al vividor i llibertí. Òbviament, Orient fou el primer referent cultural i poètic que conegué al-Àndalus. Les primeres expressions poètiques andalusines vingueren de la mà de les cassides orientals, composicions de versos llargs i monorims que eren el llegat de la tradició àrab preislàmica nascuda al desert. Cal tindre present que els versos d'un poema àrab clàssic funcionen de manera independent els uns dels altres i que, per raó d'esta independència, el poema es concep com un collar de perles, on cada perla és un vers que no perd el seu sentit en aïllar-lo de la resta del poema. Esta circumstància, juntament amb la mètrica rimada, complica la composició del poema, que es construeix d'una manera elegant, sintètica, suggeridora, farcit de bellesa, sobre la base de diferents figures i recursos literaris ben coneguts per recurrents, que constitueixen el distintiu estilístic de qualsevol gènere poètic àrab clàssic: les comparacions i les metàfores, la musicalitat i el suggeriment evocatiu del llenguatge, els paral·lelismes, la paraula preciosa i la precisa, el mot arcaïtzant, la transició elegant, inapreciable, d'un vers cap a un altre. L'adició de totes les circumstàncies anteriors fan del poema àrab clàssic un projecte d'obra d'art, tot i que sovint de lectura massa llarga i densa, i a voltes de complicat enteniment. És per açò –i perquè l'autonomia semàntica dels versos ho permet– que les antologies poètiques solen recollir només aquells versos més suggeridors i bells d'un poema.

La poesia andalusina es manifestà davall de nombrosos gèneres: el panegíric, d'exaltació del governant mecenes; el gnòmic, de reflexió sobre el sentit de la vida; el descriptiu, que idealitza el paisatge, l'arquitectura o l'amant; el naturalista, que enaltix el gaudiment dels jardins, la botànica i la naturalesa; l'eròtic, de gran tradició en la cultura àrab; el bàquic, que lloa les propietats del vi; el místic, de gran profusió entre els sufís; l'elegíac, que plora per la pèrdua de la terra o d'una persona estimada... La poesia andalusina ofereix un ventall ampli de temàtiques, però potser el que més crida l'atenció del nouvingut siga la normalitat amb què es tractaven certs temes considerats llicenciosos per a la doctrina religiosa

musulmana, com el romanç idíl·lic, l'homosexualitat, la pederàstia, el joc, les drogues o el vi. També cridarà l'atenció l'erotisme oriental que roman present als idil·lis i els fervors amorosos, o la feminitat sensual i arrabassadora de la dona andalusina en contraposició de l'amor cortés present a la poesia medieval cristiana, que idealitzava la virginitat de la dona a semblança de la Verge Maria.

Al marge de la poesia àrab clàssica culta, a la Còrdova del segle X sorgí un gènere poètic popular de composició senzilla, mètrica variable i transmissió oral, anomenada moaixakha, que es construïa en àrab dialectal per a ser cantada; un gènere que es feu molt popular i que, fins i tot, acabà exportant-se a Orient. Però no fou fins al segle XI quan la poesia andalusina s'independitzà d'Orient i alçà el vol amb les seues pròpies ales. Els governants dels regnes de taifes, sorgits amb la descomposició del califat cordovés, es convertiren en erudits mecenes que rivalitzaven per aconseguir els millors literats i poetes (també d'altres especialistes en diferents àmbits del coneixement de les arts i les ciències), amb els quals dignificaven les seues corts literàries. Molts intel·lectuals fugiren de Còrdova i buscaren protecció a les diferents corts emirals; també a la taifa deniera de l'emir Mujàhid, convertida en un importantíssim centre marítim i comercial que, fins i tot, encunyava la seua pròpia moneda. Al període de les taifes es visqué un esplendor cultural sense precedents, tan superb, que la literatura d'al-Àndalus prengué la davantera a la de l'Orient.

L'avanç cristià sobre els territoris del sud provocà que els governants andalusins demanaren l'ajuda de l'exèrcit almoràvit, que havia sorgit al desert del Sàhara i el nord d'Àfrica. L'arribada dels berbers almoràvits a al-Àndalus, a primeries del segle XIII, suposà un retrocés en la creació literària, atés que els emirs nouvinguts mostraren més interès en imposar les seues reformes religioses intransigents que en gaudir els plaers de la poesia. Potser este desinterés afavorí que la poesia popular prosperara en els ambients cultes i visquera el seu màxim esplendor durant el període de domini almoràvit. Tot i les dificultats, però, el més gran poeta del món islàmic de l'època, i un dels més importants de tots els temps, desenvolupà la seua tasca en este període: l'alzireny Ibn Khafaja, el nostre il·lustre desconegut.

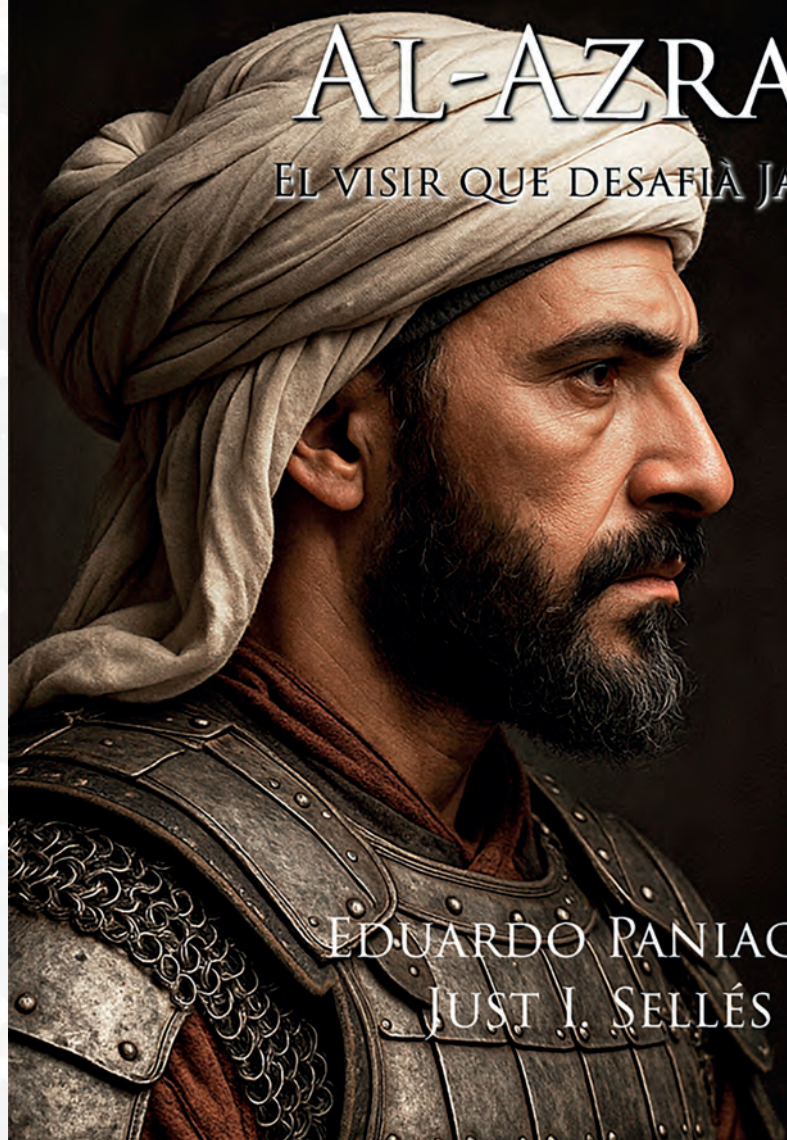
Els almohades, un altre imperi berber sorgit al nord d'Àfrica, envairen al-Àndalus a mitjan segle XII per frenar l'avanç cristià i imposar les seues doctrines teològiques unitàries. Amb els almohades, la poesia tornà a florir; no obstant, les conquestes cristianes –ja imparables al segle XIII, sobretot després de la batalla de Las Navas de Tolosa al 1212, quan s'inicià el declivi de l'imperi almohade– provocaren un flux migratori constant d'intel·lectuals andalusins cap al Magreb i, en menor mesura, cap a l'Orient. En endavant, les més corprenedores elegies ploraren la pèrdua de la terra estimada des de l'exili. És en esta època, a mitjan segle XIII, en els últims dies d'al-Àndalus oriental, on trobarem el Blau lluitant contra l'agressió cristiana. Eixe és el context històric que visqué el protagonista del nostre llibre: la desfeta de l'imperi almohade front a la conquesta feudal encapçalada pel rei Jaume I.

Aproximar-se a la poètica andalusina implica mirar enrere cap a aquell paradís perdut i disposar-se a l'evocació del gaudiment del vi, l'amor, la sensualitat i d'altres grans plaers que la vida ens oferix; però també, al desassossec que produïx la guerra, la mort i l'exili.

En les col·leccions de poemes que es canten en les *nuwabat* andalusines de la tradició popular marroquina es troben fragments atribuïts a diferents poetes. Conservats per tradició oral, s'han convertit en poemes anònims que canten en l'actualitat xiquets, dones i hòmens sense conèixer la seua autoria original. Des de fa uns anys, l'estudi dels repertoris poètics andalusins està permetent la identificació dels poemes cantats tradicionalment al Magreb, per retornar als seus autors el reconeixement popular perdut. No coneixem els noms dels compositors de les melodies, però estes són tan antigues com els versos que s'hi han quedat lligats indissolublement a elles. En qualsevol cas, resulta miraculós poder gaudir d'esta tradició encara viva, conservada de mestre a deixeble durant més de 700 anys, fruit de l'amor que els músics andalusins professaren pel seu art i les seues tradicions quan foren exiliats. A això ha dedicat bona part de la seua vida el mestre musicòleg Eduardo Paniagua, a recuperar la memòria musical i poètica del poble andalusí abans que esta desaparega ofegada en l'oceà de la indiferència més ignominiosa. Òbviament, entenem el seu afany i fem costat la seua iniciativa.

AL-AZRAQ

EL VISIR QUE DESAFIÀ JAUME I

EDUARDO PANIAGUA
JUST I. SELLÉS

SOBRE EL LLIBRE-DISC

Al llarg de les pàgines d'este llibre parlarem dels diferents gèneres poètics i musicals que es conreen a al-Àndalus i, encara que breu, parlarem també dels nostres més afamats poetes, aquells que nasqueren o visqueren al Xarq al-Àndalus, l'al-Àndalus oriental: ar-Russafí, al-Waqqaixí, Ibn Khafaja, Ibn Jubayr, Ibn al-Abbar, Ibn Amira, Ibn Arabí... grans referents de la literatura àrab universal i, en canvi, uns complets desconeguts per als valencians del present a conseqüència dels prejudicis religiosos i culturals que demonitzen tot allò que, per desconegut i diferent, ens resulta estrany i alié. Sí, hi ha molta islamofòbia en la nostra societat, massa. És una qüestió que està present en el manual de la burra feixista, però n'hi ha també a cabassades entre aquells supremacistes valencians -valencianistes, catalanistes i fins i tot historiadors de renom- que neguen la identitat valenciana a tots aquells musulmans que nasqueren, visqueren, estimaren, patiren i els soterraren en esta terra en temps d'al-Àndalus, i encara durant els quatre-cents anys que els moriscos valencians treballaren la nostra terra i poblaren els nostres pobles, sempre amb arguments de peregrina i de molt retorçada realitat. Confiem que si algú d'ells s'anima a llegir o escoltar els poemes i els textos que oferix este llibre-disc reconsidere la seua opinió i canvie de paréixer.

Sí, la poesia és musical, suggeridora, i d'això va este llibre: de suggerir a través de l'art de la poesia i de la música, dos disciplines que nasqueren bessones i que viatjaren juntes pel món, d'Orient a Occident, agafades de la mà. I l'objecte del suggeriment, en este cas, són els fets històrics que protagonitzà el visir al-Azraq mitjan segle XIII, en la seua resistència heroica contra la invasió feudal. Estos fets es troben musicats als codis QR inserits a les pàgines d'este llibre i al CD que l'acompanya. El disc conté dèneu temes musicals extrets de la ingent discografia d'Eduardo Paniagua, una discografia que vos animem a descobrir i fer-ne aprecí.

Si el disc fora una polsera de perles, cada tema seria una xicoteta joia, una perla de diferent color, grandària i forma, independent de les altres dèneu que conformen el conjunt, però integrades en un mateix

context. Algun tema musical vindrà sol, instrumental; uns altres es faran acompanyar de la rapsòdia d'una poesia eròtica, o bàquica (d'exaltació del vi), o elegíaca (de plany per la terra perduda), o mística, o naturalista; altres temes vindran de la mà de la lectura interpretativa d'un extracte interessant del *Llibre dels Fets* o de la narració emfàtica d'un passatge de la novel·la històrica *Al-Azraq el Blau. Crònica de la conquesta de la Muntanya*; tots els temes, això sí, compassats pels acords de llaüts, panderos, flautes, fídules, cants, rabecs i de molts altres instruments medievals.

El llibre està estructurat en tres parts ben diferents: “València, el paradís perdut” (amb quatre temes), “La Muntanya insurrecta” (amb huit temes) i “La crida de la terra” (amb set temes). Al llibre, cada tema musical es correspon amb un capítol: dèneu temes, dèneu perles, dèneu capítols. En cada capítol trobem una fitxa tècnica del tema musical: el seu títol, la durada, els autors, els instruments i els intèrprets. Seguidament, es ressenya un apunt musical relacionat amb el tema: sobre les característiques d'un instrument concret, o sobre el tipus de música que es composava en una època, o sobre l'erudició d'un músic medieval, o sobre un passatge referit en un llibre antic... Després, s'ofereix el contingut del poema que es recita o del text que s'interpreta o es llig, el nom del seu autor, del traductor i del/s rapsoda/es, així com una ressenya biogràfica sobre el poeta i el context històric que visqué, donat el cas. Per acabar, en cada capítol es contextualitzen diferents escenaris i moments de la nostra història: la fundació romana de València, el salvatge assetjament que el Cid infligí als valencians, la capitulació de València en favor de Jaume I. També es contextualitzen, a partir de la segona part, els fets històrics que protagonitzà el visir al-Azraq en la defensa de la seua terra: l'emboscada que parà al rei Jaume I a Rugat, el pacte que signà amb l'infant d'Aragó, la batalla pel control del castell de Benicadell, la traïció que patí a mans d'un conseller subornat pel rei cristià, el seu desterrament, la seua tornada a la terra, la seua mort victoriosa, el seu record... Cada capítol porta inserit un codi QR amb el tema que representa, tema que es pot escoltar mentres es llig el capítol, per a paladejar-lo millor.

Esperem de cor que gaudiu la música i els textos d'este llibre-disc, tant com els hem gaudit nosaltres.